

Склад депутації від України до Комісії по укладанню "Уложения"

Л. Г. МЕЛЬНИК (Київ)

Склад депутації від України до Комісії по укладанню нового "Уложения" 1767-1768 рр.

Питання, пов'язане з виборами і складанням "наказів" в Україні, із ситуацією, що там склалася у зв'язку з виборами, зокрема, відомою "ніжинською справою", має досить багату літературу. Це праці С. Соловійова, В. Авсеєнка, Д. Багалія, І. Теличенка, О. Флоровського, І. Максимовича, В. Щербини, М. Фавіцької, О. Путра, З. Когути та ін. Проте майже не висвітлені питання про склад депутації від України до комісії та участь депутатів від України в роботі Комісії.

14 грудня 1766 р. маніфестом цариці Катерини II було оголошено про намір скликати у наступному році в Москві Комісію для складання проекту нового "Уложения" - зводу законодавчих актів Російської імперії. Згідно з інструкцією про вибори, крім представників від сенату, синоду, колегій, від кожного повіту, де жило шляхетство, обирався один депутат - шляхтич, від кожного міста — також один депутат (переважно від міщан); обиралися депутати й від решти станів — козацтва, однодвірців, державних селян тощо. Визначення числа депутатів від козацького війська й від Війська Запорозького покладалося на їхню старшину.

Депутати мали одержувати "жалування" від уряду, вони звільнялися від тілесного покарання (це стосувалося так званих "податних станів", коли ті порушували норми поведінки), тортур і смертної кари; честь депутата охоронялася законом. Обрання депутатів відбувалося шляхом балотування за більшістю голосів. Кожен депутат отримував від своїх виборців повноваження й "наказ" про потреби й вимоги їхньої станової верстви (громади). Сам "наказ" складали п'ятеро уповноважених від виборців даного стану й відповідної території.

У лютому 1767 р. Малоросійська колегія і генерал-губернатор П. Рум'янцев розіслали по Україні (Гетьманщині) розпорядження, в яких містилися інструкції стосовно порядку виборів депутатів, складання для них "наказів" тощо. Визначалися й місця для зборів повірених. Вся Лівобережна Україна й Запорожжя були розбиті на 15 виборчих округ. Від округи кожний стан (шляхетство і старшина, міщани, рядові козаки) повинен був обрати депутатів у комісію. Вибори мали проводитися: окремо — від шляхетства й старшин, окремо — від міщан і козаків.

Були призначені такі пункти: 1) Новгород-Сіверський — для зібрання міських жителів; 2) Стародуб — для зібрання жителів Стародубського повіту * й обрання депутатів від шляхетства, міщан і козаків; 2) Чернігів - для Чернігівського і Менського повітів; вибори призначалися для шляхетства, міщан і козаків; 4) Ніжин — для Ніжинського й Батуринського повітів, також для вказаних трьох станів; 5) Глухів — для шляхетства і міщан Глухівського повіту; 6) Гадяч — для міщан і козаків; 7) Сорочинці - також для міщан і козаків; 8) Полтава — для шляхетства і міщан Полтавського, Миргородського і Гадяцького повітів; 9) Козелець — для міщан цього міста та шляхетства й козаків Козелецького й Остерського повітів; 10) Остер — для міщан цього міста; 11) Переяслав — для шляхетства й старшин, міщан і козаків Переяславського і Золотоніського повітів; 12) Лубни — для шляхти, міщан і козаків Лубенського й Роменського повітів; 13) Прилуки •- для шляхти, козаків і міщан Прилуцького і

* Повіти запроваджені в Гетьманщині в 60-х рр. з відновленням земських і підкоморських судів як судові округи.

Іваницького повітів; 14) Погар — для шляхетства і міщан. Запорозька Січ утворила особливу - 15-ту округу (відносно неї не було вказано час зібрання повірених для обрання депутатів).

У кожному такому зібранні й кожним станом окремо мали бути складені згадані вище "накази". Від України (Гетьманщини і Запорозжя) мало поступити в Комісію по складанню "Уложения" 34 накази.

В оригіналі й копіях до нас дійшло від України лише 16 "наказів": шість — від шляхетства, шість — від міст і чотири — від козацтва, а також наказ від Малоросійської колегії, даний посланому від неї депутатом колезькому раднику Д. Натальїну і "мнение" генерал-губернатора П. Рум'янцева. Збереглося також "Прошение малороссийских депутатов", подане ними з нагоди промови, проголошеної маршалом Комісії О. Бібіковим на її засіданні 9 вересня 1768 р., й чернетка виписки "з привілеїв, прав і договірних статей, на якій основі перебуває малоросійське шляхетство й чим воно доводиться". Більшість цих матеріалів опубліковані у виданні, здійсненому редакцією журналу "Киевская старина": "Наказы малороссийским депутатам 1767 года" ² та в 68-му томі "Сборника Русского исторического общества" (за редакцією В. Сергеевича)³.

З приводу виборів до Комісії варта уваги така деталь. Зберігся чорновий проект інструкції про вибори, складений, ймовірно, генерал-прокурором кн. В'яземським й власноручно виправлений Катериною II. За цим "первоначальным проектом" Лівобережній Україні (Гетьманщині), Лівонії, Естляндії і Фінляндії, "яко на особливих правах состоящих провинциям", надавалося право за бажанням прислати в Комісію депутатів або ж не прислати; причому, на випадок відмови, "остаться имеют вовсе на таком основании, на каком они и ныне есть, до тех пор, доколе будут бить челом чрез депутатов же о сравнении их с прочими частями государства" ⁴. Катерина II, не чекаючи, поки представники названих національних областей стануть "бить челом" про "зрівняння" їх з іншими, власне російськими, губерніями, внесла свої поправки в чорновий проект і поширила чинність інструкції про вибори на Прибалтику й Україну.

Якраз у період роботи Комісії — між 1767 і 1769 рр. — у Петербурзі були двічі видруковані повні списки всіх депутатів Комісії. Перше видання здійснене в друкарні Московського університету під назвою "Имянной список господам депутатам, выбранным в комиссию о сочинении проекта нового Уложения, кто из которого места выбраны, и кто кому именно сдали, также в разные учрежденные от большого собрания частные комиссии определены и ныне действительно находятся, генваря по 1-е число 1768 году. Печатан при Императорском Московском университете". Друге видання, здійснене в сенатській друкарні, має назву "Именный список господам депутатам, находящимся в комиссии о сочинении проекта нового Уложения, с показанием, кто из оных в разные от большого собрания, учрежденные частные комиссии членами и кандидатами определены, и ныне действительно находятся февраля по 24-е число 1769 года. Печатан в Санкт-Петербурге при сенате».

Списки членів комісії в другому виданні — сенатському — складені за певним порядком у вигляді таблиць. Спочатку йде перелік депутатів від державних установ: синоду, сенату, від колегій, головного магістрату, канцелярій, від Академії наук. Далі розбивка зроблена по губерніях і областях. По кожній губернії чи області групування йде за територіальним принципом — по повітах й за становим — від дворян (шляхетства), міщан ("гражданства"), від інших станів: козацтва, однодвірців, "пахотных солдат", "от разных иноверцев". Зазначені чини й звання депутатів, коли приступили до роботи в комісії, в якій робочій комісії бере участь даний

депутат, коли здав ("на время") свій мандат іншому депутату. Є й така графа: "Где при исполнении своих должностей находится к 24 февраля 1769 года". Наприкінці доданий поіменний список всіх робочих комісій під назвою: "Присутствующие в большом собрании и в разных учреждениях от онога комиссиях".

Зазначені видання являють собою величезну бібліографічну рідкість. На середину XIX ст. вони збереглися в кількох примірниках. Один з них — друге видання Списку депутатів Комісії — знаходився у приватній бібліотеці російського археографа М. Лонгінова. Останній й опублікував повний текст "Списку" з невеликою передмовою в журналі "Русский вестник" у 1861 р.⁵

Нами вибрані з цього видання списки депутатів від українських земель (із збереженням формуляру документа): Лівобережної України (Гетьманщини), Слобідської України, Запорожжя і Південної України (Новоросійської губернії)⁶.

Список депутатів до законодавчої Комісії 1767-1774 рр. від України

№	Звідки (від кого) обраний	Прізвище, ім'я, чин (звання)	В якій комісії бере участь (членом, кандидатом)
1(1)*	Від Малоросійської колегії	Колезький радник Дмитрій Натальїн	Про розмноження народу, землеробство, домоустрій й ін., членом
<i>Київська губернія</i>			
2(1)	Жителів Києва	Йосип Гудим, бургомістр	Про середній рід, кандидатом
3(2)	Розкольничих слобід	Іван Шапов, військовий обиватель Іван Скоропадський, генеральний	
<i>Малоросійська губернія (від шляхетства)</i>			
4(1)	Глухівського повіту, Чернігівського і Прилуцького полків, жителів Глухова	осавул (7 червня 1768 р. здав (повноваження) тимчасово перекладачу колегії іноземних справ Павлу Римші)	
5(2)	Ніжинського і Батуринського повітів	Лаврентій Селецький, земський суддя (25 вересня 1767 р. здав (повноваження) ротмістру Гаврилі Божичу)	
6(3)	Переяславського полку	Захар Забіла, полковник (7 червня 1768 р. здав тимчасово (повноваження) полковому хорунжому Григорію Мацоку)	
7(4)	Кременчука і містечка Власівки (від шляхетства, козаків і посполитих)	Павло Денисов, значковий товариш	
8(5)	Лубенського полку	Григорій Полетика, надвірний радник	про образ зборів, членом; експедиційний, кандидатом
9(6)	Київського полку, Козелецького і Остерського повітів	Андрій Міткевич, підкоморій (13 грудня здав (повноваження) Володимиру Золотницькому, секретарю штаба ген. Паніна)	про училища, членом

* Цифра у дужках означає порядковий номер депутатів, обраних від регіонів та станів.

№ обраний	Звідки (від кого)	Прізвище, ім'я, чин (звання)	В якій комісії бере участь (членом, кандидатом)
10 (7)	Стародубського полку	Василь Дунин-Борковський, бунчуковий товариш	про правосуддя, членом
11 (8)	Стародубського полку, Погарського повіту	Василь Губчиць, бунчуковий товариш	про правосуддя, кандидатом
12 (9)	Полтавського, Галицького і Миргородського полків	Василь Дунин-Борковський (28 серпня 1767 р. здав (повноваження) надвірному раднику Миколі Мотонису)	про маєтності, членом
13 (10)	Прилуцького полку	Яків Тарнавський, генеральний бунчужний	
14 (11)	Чернігівського полку	Яків Дунин-Борковський, підкоморій	про поліцію, кандидатом
<i>Від українських міст</i>			
15 (1)	Переяслава	Сергій Созонович, отаман значкових товаришів	про образ зборів, кандидатом
16 (2)	Полтави	Григорій Рогуля, писар магістрату	
17 (3)	Ніжина	Іван Костович, писар магістрату	про міста, кандидатом
18 (4)	Новгорода-Сіверського	Іван Михайловський, бургомістр;	
19 (5)	Погара	Іван Грабар, райця (16 жовтня 1768 р. здав (повноваження) тимчасово протоколісту камер-контони Івану Хоминському)	про училища, кандидатом
20 (6)	Стародуба	Данило Рогинський, бургомістр	
21 (7)	Остра	Іван Пенський, писар (17 серпня 1768 р. здав (повноваження) тимчасово перекладачч колегії іноземних справ Василю Пастушкову)	
22 (8)	Козельця	Семен Катеринич, полковий писар (21 вересня 1764 р. здав (повноваження) військовому канцеляристу Степану Слевицькому)	
23 (9)	Чернігова	Іван Крутеня, бургомістр	
24 (10)	Глухова	Василь Рославець, військовий канцелярист	
<i>Військо Запорозьке низове</i>			
25(1)		Павло Головатий, військовий суддя	
26(2)		Мойсей Скапа, курінний отаман	
<i>Козацтво Лівобережної України (Гетьманщини) (від полків)</i>			
27 (1)	Чернігівського	Олексій Лунівський, козак	
28 (2)	Прилуцького	Петро Романович, козак (24 вересня 1768 р. здав тимчасово (повноваження) канцеляристу Ніжинського полку Леву Новеногулевичу)	
29 (3)	Ніжинського	Захар Карташівський, козак	
30 (4)	Лубенського	Павло Міщенко, козак	
31 (5)	Гадяцького і Полтавського	Степан Іванов, козак (23 вересня 1768 р. здав (повноваження) тимчасово писарю Ніжинського суду Семену Панюті)	

№	Звідки (від кого) обраний	Прізвище, ім'я, чин (звання)	В якій комісії бере участь (членом, кандидатом)
32(6)	Київського	Павло Яковлів, козак	
33(7)	Миргородського	Максим Тимофіїв, обозний	
34(8)	Стародубського	Яків Лисенко, козак	
35(9)	Переяславського	Дмитро Ісаєнко, козак	
<i>Слобідсько-українська губернія (від дворянства)</i>			
36(1)	Охтирської провінції	Василь Боярський, полковий обозний	про поліцію, кандидатом
37(2)	Харківської провінції	Матвій Куликівський, полковник	про розбір родів, кандидатом
38 (3)	Сумської провінції	Андрій Кондратіїв, поручник (27 листопада 1767 р. здав (повноваження) поручнику новгород-сіверського полку Сергію Домашневу)	про розмноження народу та ін.
39(4)	Острозької провінції	Степан Тев'яшов, полковник	
40(5)	Ізюмської провінції	Іван Заруднев, секунд-майор Олександр Демидов, дворянин	про рудокопання і комерції, кандидатом
<i>Слобідсько-українська губернія (від міст)</i>			
41 (1)	Ізюма	Іван Веприцький, житель; Гнат Веприцький	
42(3)	Охтирки	Іван Дзюбин, каптенрамус	
43(4)	Харкова	Ілля Черкас, сотник (23 червня 1768 р. здав (повноваження) тимчасово козаку Федору Кирилову)	
44 (4)	Сум	Степан Перехрестов, військовий обиватель	
45(6)	Острогозька	Дмитрій Синельников, сотник (13 червня 1768 р. здав (повноваження) тимчасово купцю Івану Чегланову)	
	Бахмута*	Василь Селіванов, купець	
<i>Слобідсько-українська губернія (від військових обивателів)</i>			
46(7)	Ізюмської провінції		
	Сумської провінції	Семен Попадичев	
47(1)	Охтирської провінції	Федір Никифоров	
48(2)	Охтирської провінції	Михайло Бондарів	
49(3)	Харківської провінції		
50(4)	Острогозької провінції	Тимофій Капиніс, казенний обиватель	
51(5)	Острогозької провінції	Іван Водарський, казенний обиватель	
<i>Новоросійська губернія (від шляхетства)</i>			
<i>Полків:</i>			
52(1)	Жовтого гусарського	Йосип Олешківський, секунд-майор Андрій Поговецький, прем'єр-майор Яків Ковельський, майор	
53(2)	Дніпровського пікінерного		

* У списку від міст Воронежської губ. ISSN

№	Звідки (від кого) обраний	Прізвище, ім'я, чин (звання) кандидатом)	В якій комісії бере участь (членом,
54(3)	Єлисаветградського	Василь Михалч, підполковник	
55(4)	пікінерного Чорного гусарського	Григорій Булацель, секунд-майор (10 червня 1768 р. здав (повноваження) тимчасово Федору Боровському, ад'ютанту Жовтого гусарського полку)	
56(5)	Катерининської провінції від грузинських князів	Князь Сергій Баратов, підполковник	
57(6)	Самарського гусарського	Адам Янів, полковник (18 червня 1768 р. здав (повноваження) тимчасово Дмитрію Хвощинському, капітану)	
58(7)	Бахмутського гусарського	Авраам Рашкович, секунд-майор	про гостинці, членом
59(8)	Катерининської провінції поселеного при Українській лінії від службовців Донецького полку	Андрій Руновський, полковий обозний (28 серпня 1768 р. здав (повноваження) тимчасово ротмістру Олексію Руновському)	
60(9)	Бахмутського повіту	Князь Петро Трубецької, сенатор, таємний радник (1 вересня 1768 р. здав (повноваження) тимчасово Петру Кривському, колезькому	про маєтності, членом, духовно-громадської, членом секретарю)
61 (10)	Кріпості св. Єлисавети, від жителів	Михайло Білезлий, купець	
62(11)		Онуфрій Калетин, купець	
63 (12)	Бахмутського козацького полку (від кочаш'ї)	Ілля Фаворов, козак	
64 (13)	Бахмутського і Самарського гусарського полків (від нижніх чинів)	Михайло Тишкович, вахмістр (16 вересня 1768 р. здав (повноваження) тимчасово Аполону Соколову, капітану)	духовно-громадської, членом
	<i>Козаки:</i>		
65 (14)	Єлисаветградської провінції пікінерного полку	Максим Моренець	
66 (15)	Цієї ж провінції, Чорного і Жовтого гусарських і Єлисаветградського пікінерного полків	Семен Мороз	
67 (16)	Цієї ж провінції	Іван Анастасіїв, вахмістр	
68 (17)	Від гусарських полків	Іван Бантиш-Каменський, секретар	
		<i>Катерининська провінція</i>	
69(16)	Дніпровських і Донецьких пікінерних	Тимофій Тиліченко, сокольський козак полків	
70 (17)	Від посполитих і поселян	Степан Більченко, житель	
71 (8)	Від однодвірців	Кузьма Булгаков	

Отже, за нашими підрахунками, українська депутація до Законодавчої Комісії складалася з 73 чол. * (із загальної кількості 565 депутатів). Серед них — один депутат від Малоросійської колегії, 11 — від шляхетства і старшин Гетьманщини, 15 — від дворянства Слобідської і Південної України, 9 — від козацтва Гетьманщини, 5 — від козацтва ("військових обивателів") Слобідсько-української губернії, 5 — від козацтва Новоросійської губернії, лише 2 — від Запорозької Січі і жодного — від рядового козацтва, 3 — від гусарських і пікінерних полків, 10 — від міст Гетьманщини, 9 — від міст Слобідсько-української губернії і Південної України, 4 депутати — від однодвірців, розкольників, поселян.

Усього до складу депутації від України входило 27 старшин і шляхтичів (дворян), 2 запорожці-старшини, 20 рядових козаків, гусар і пікінерів, 19 міщан і купців, 4 однодвірці, поселяни і розкольники. Отже, шляхта і старшини становили більшість депутатів — 37 %, козаки, гусари й пікінери — близько 28 %, трохи меншу частку становили міщани й купці — 26 %, решта (9 %) — це однодвірці й поселяни. Основна частина населення — посполиті селяни — участі у виборах не брала.

Варто зазначити, що попри жорсткий контроль і пряме втручання генерал-губернатора П. Рум'янцева у вибори та формулювання "наказів", все ж до складу депутатів, передусім від старшини і шляхетства, був обраний ряд визначних діячів свого часу. Це Іван Скоропадський, онук рідного брата гетьмана Скоропадського, Василя Скоропадського, генеральний осаул. Він закінчив Київську академію, навчався в закордонних університетах. Виступав за відновлення гетьманства. Перебував в опозиції до режиму П. Рум'янцева в Україні. Останній говорив про нього: «При всех науках и в чужих краях обращениях, остался казаком»⁷. У листі до Катерини II П. Рум'янцев писав: "Генеральный асаул Скоропадский, который от обоих здесь собранных (від шляхетства і від міщан Глухова. — Л. М.), как признанный патриот и любитель вольности и стародавних прав, выбран в депутаты"⁸. Дійсно, всупереч бажанням Рум'янцева, І. Скоропадського обрали депутатом у трьох виборчих округах: від Прилуцького та Чернігівського полків і від Глухова (міщан) та Глухівського повіту (шляхетства). Це засвідчувало, що ідеї, які висловлював І. Скоропадський, мали підтримку серед різних станів Лівобережної України **.

Найбільш відомою постаттю серед депутатів був Григорій Полетика, визначний український просвітник, громадський діяч і історик. Людми передових поглядів, патріотами свого краю були представники шляхетства Я. Козельський, І. Бантиш-Каменський, М. Матоніс, А. Рашкович, представники міщан — І. Костевич, І. Гудим, І. Дзюбин, депутат від Запорозької Січі П. Головатий, останній військовий суддя, після зруйнування Січі в 1775 р. засланий до Знаменського монастиря в Сибіру, де був ув'язнений до смерті.

Як відомо, депутати зібралися в Москві влітку 1767 р. 30 липня після молебня відбулося відкриття Великого зібрання Комісії у Грановитій палаті Кремля. Цариця Катерина II вручила зібранню написаний нею спеціально для депутатів "Наказ" і "Обряд для Комиссии". 31 липня був обраний, а 2 серпня затверджений маршалом Комісії генерал О. Бібіков.

* Перед початком і в процесі роботи Комісії деякі депутати передавали - тимчасово або повністю — свої повноваження іншим особам, але загальна кількість депутатів не змінювалася.

** Іван Скоропадський залишив за собою депутатство від Глухівського повіту (від шляхетства), а депутатство від міщан Глухова здав (у жовтні 1767 р.) військовому канцеляристу Василю Рославцю, від Прилуцького полку — генеральному бунчужному Якову Тарнавському й від Чернігівського полку — підкоморію Якову Дуніну-Борковському (Максимович Г. А. Выборы и указы в Малороссии в законодательную Комиссию 1767 г. - С. 301—302).

21 серпня представники від Комісії піднесли Катерині II титул "великой, премудрой и матери отечества", від якого цариця відмовилася. Після того почалися засідання загального зібрання і 19 окремих його комісій.

Кожна комісія складалася з п'яти членів і двох-трьох кандидатів. Представники від України брали участь в її комісіях: "Експедиційній", "Про розбір родів державних", "Про юстицію", "Про маєтності взагалі", "Про середній рід людей", "Про поліцію", "Про розмноження народу, землеробство, домоустрій", "Про стан зборів і стан видатків", "Про училища і нагляд потребуючих" та ін. Переважна більшість членів і кандидатів були обранцями шляхетства та лише чотири — міст*. Від рядового козацтва, запорожців, посполитих, однодвірців, військових обивателів представників у комісіях не було.

Діяльність представників України в загальному зібранні й комісіях — тема окремого дослідження, тому ми тут торкатися цього питання не будемо.

Комісія працювала в Москві до 14 грудня 1767 р.; після невеликої перерви — з 18 лютого 1768 р. — продовжила роботу в Петербурзі у Зимовому палаці.

Сподівання Катерини II на повну лояльність членів Комісії щодо існуючої державної системи не виправдалися. В ході її роботи окремими депутатами порушувалися питання про різні зловживання адміністрації, про кріпосне право; представники Прибалтики й України (Гетьманщини) ставили питання про автономію своїх країн. Тому 17 грудня 1768 р. загальне зібрання Комісії було розпущене, з огляду на необхідність приготувань до Турецької війни, що розпочиналася ("впредь до повеления", котре було оголошене 12 лютого 1769 р.). Згодом припинили свою роботу й окремі комісії, а в 1774 р. установа ця була повністю ліквідована й залишена тільки канцелярія для довідок.

Все ж діяльність Загальних зібрань та робочих комісій з 1767 по 1774 р. була корисною для Російської держави. Депутати накреслили цілий ряд законоположень, на котрих згодом ґрунтувалися такі відомі акти, як "Учреждения для управления губерний" (1775 р.), "Об учреждении народных училищ" (1782 р.), "Городовое положение" (1785 р.) та ін. Для України наслідки роботи комісії були негативними. Виступи в комісії депутатів від Ліфляндії, Естляндії та окремих представників від старшини України (Гетьманщини) про збереження й узаконення автономного устрою своїх країн лише зміцнили Катерину II в думці про остаточну ліквідацію їх окремого статусу. Водночас вона врахувала вимоги консервативної частини депутатів — про остаточне оформлення кріпосного права в Україні (1783 р.), зрівняння в правах української старшини і шляхетства з російським дворянством (1785 р.), ліквідацію магдебурзького права в містах України.

¹ Соловьев С. Рассказы из русской истории XVIII века // Русский вестник. — 1861. — Т. 35; Авсеенко В. Малороссийское шляхетство в 1767 г. // Русский вестник. — 1863. — Т. 46; Його ж. Малороссия в 1767 году. — К., 1864; Багалей Д. К истории екатерининской Комиссии для составления нового Уложения // Киевская старина. — 1885. — Т. XIII (сентябрь); Теличенко И. Сословные нужды и желания малороссиян в эпоху екатерининской Комиссии // Киевская старина. — 1890. — Т. XXX, XXXI; 1891. — Т. XXXII; Флоровский А. В. Депутаты Войска Запорожского в Законодательную Комиссию 1767 г. — Одесса, 1878; Максимович Г. Выборы и указы в Малороссии в Законодательную Комиссию 1767 г. — Нежин, 1917; Щербина В. Эпизод при выборах в Законодательную Комиссию 1767 г. // Киевская старина, 1896. — Т. LIV; його ж. Участь Києва в Законодавчій Комісії 1767р. // Україна, 1926. — Кн. 5; Фавіцька М. Селянське питання

* Від Києва, Ніжина, Переяслава і Погара.

на Лівобережній Україні в матеріалах Законодавчої комісії 1767-1774 рр. // Укр. іст. журн. — 1969. - № 5; П у т р о О. До питання про антифеодальну боротьбу українського козацтва в другій пол. XVIII ст. // Укр. іст. журн. - 1971. - № 8. Хорунжий Ю. Катерининська комісія і українське питання // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. — Вип. 3. - К., 1993; Шевченко Н. Соціально-політичні вимоги козацтва Лівобережної України у наказах до Законодавчої комісії 1767-1774 рр. // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. — Вип. 1. — К., 1993.

² Наказы малороссийским депутатам 1767 года и акты о выборах депутатов в Комиссию сочинения Уложения. - К., 1889.

³ Сборник Русского исторического общества. — Т. 68. - СПб., 1889.

⁴ Маркевич А. И. Предположение о созыве Комиссии для составления проекта нового Уложения // Записки Одесского общества истории и древностей. — Т. XX. — Одесса, 1897.

⁵ Лонгинов М. Материалы для истории Комиссии о сочинении проекта нового Уложения (1767-1774). // Русский вестник. -1861. - Т. 36 (декабрь).

⁶ Складена за виданням: Л о н г и н о в М. Материалы для истории Комиссии о сочинении нового Уложения. Список господам депутатам. // Русский вестник. - 1861. - Т. 36. — Приложения. — С. 1—79.

⁷ Цит.: Соловьев С. Рассказы из русской истории XVIII века // Русский вестник. — 1861. - Т. 35. - С. 328.

⁸ Цит.: Максимович Г. А. Выборы и указы в Малороссии в Законодательную Комиссию 1767 г. - С. 212.